

8. Kodály Z. *Kis ember dalai. Előszó – 1960.* / Kodály Zoltán // *Visszatekintés. [Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok]. – Zeneműkiadó, Budapest, Közreadta Bónis Ferenc, 1989. – [III. kötet]. – 323 old.*
9. Ludanszkiné Szabó É. *Óvodai zenei hagyományápolás – népszokások / Ludanszkiné Szabó Éva. – Hajdúböszörmény, 1995. – 305 old.*
10. Tátrai Zs. *A gyermekkor költészete / Tátrai Zsuzsanna. Magyar Néprajz V. Népköltészet (Folklor 1.). [Főszerkesztő: Vargyas Lajos]. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. – 588 o.*

УДК: 780+370.711+786.2

Грінченко А. М.

МУЗИЧНО–ВИКОНАВСЬКИЙ САМОКОНТРОЛЬ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЯК ПСИХОЛОГО – ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкривається сутність та специфіка музично-виконавського самоконтролю в контексті взаємозв'язку концепцій психолого-педагогічної та фортепіанної педагогіки. Музично-виконавський самоконтроль представлений як фахова якість вчителя музики-піаніста.

Ключові слова: самоконтроль, музично-виконавський самоконтроль, саморегуляція, музично-виконавська діяльність, учитель музики.

В статье раскрывается сущность и специфика музыкально-исполнительского самоконтроля в контексте взаимосвязи концепций психолого-педагогической науки и фортепианной педагогики. его взаимосвязь с психолого-педагогическими науками. Музыкально-исполнительский самоконтроль представлен как профессиональное качество учителя музыки-пианиста.

Ключевые слова: самоконтроль, музыкально-исполнительский самоконтроль, саморегуляция, музыкально-исполнительская деятельность, учитель музыки.

The article dwells upon the problem of music and performing self-control. The formulation notion of “Music and Performing self-control” as the one of the professional self-control varieties is given. Its essence, peculiarity and interrelation with psychological and pedagogical sciences are given. Music and Performing self-control, basing on the physiological and psychological researches, as a forming skill, is remaining a pedagogical problem. Dealing with the problems, which are connected with self-regulation, where the Music and Performing self-control is the necessary component (of comparison, self-concept, self-correction). But the supporting of self-control functioning during this process, taking to attention the specific of activity, depends on the co-collection of strong-willed person, such as will, as the component of self-regulation. As only the wholesome process provides the Music and Performing regulation, removes the inner difficulties which are connected with the psychological and personal capacities, uniting outer and inner aspects during the performing process. Only the high-level self-control can promote to the self-personal competence forming and become the professional quality of the music teacher – the pianist.

Keywords: self-control, Music and Performing self-control, self-regulation, music and performing activity, music teacher.

Постановка проблеми. Феномен музично-виконавського самоконтролю належить до тих індивідуально-особистісних та професійних якостей, які спроможні впливати на рівень виконавської підготовки майбутніх вчителів музики. Це стосується питань, пов'язаних з виконавською інтерпретацією, слуховими та стильовими уявленнями, саморегуляцією і психологічною основою виконавської діяльності. Враховуючи специфіку музично-виконавської та педагогічної діяльності вчителя музики, залучення саморегуляції не є випадковим, оскільки відповідає за якість гри на інструменті та емоційний стан. Саме участь самоконтролю в процесі саморегуляції дозволяє досягати ефективності в виконавській діяльності. Його суттєве значення виявляється в якості гри на інструменті, в умінні

корегувати її, спираючись на сформовані уявлення до інтерпретації та драматургії образу. Крім того, він активізує самостійність у виконавській роботі над твором, дозволяє знаходити засоби у рішенні професійних завдань, відіграє значну роль під час репетиційної роботи. Сформованість музично-виконавського самоконтролю для вчителя музики є особливо значущим в його подальшій педагогічній діяльності, оскільки такий контроль під час уроків стає більш складним, спрямованим не лише на процес власного виконання, а й на реакції учнів. Це також сигнал для певних виконавських дій, для корегування виконавського процесу. Отже, музично-виконавський самоконтроль – важливий елемент успішності та результативності роботи над музичним твором, його концертно-публічного озвучування та впровадження в навчальний педагогічний процес.

Між тим, поняття «самоконтроль» досліджується переважно психолого–педагогічними науками, де він розглядається як компонент самоврядування і саморегуляції, як вольова якість особистості, як здатність, регулююча емоційний стан та компонент освітнього процесу. Досягнення науковців дозволили розвинути та встановити взаємозв'язок психології, педагогіки та музичного виконавства (Л.Рувинський, В.Подуровський). Між тим, питання музично-виконавського самоконтролю під час гри на фортепіано ще не стали предметом наукового дослідження. На сучасному етапі практика випереджає теорію, що призводить до відсутності чітких методичних рекомендацій стосовно формування такого самоконтролю.

Тому на наш погляд питання, пов'язані з застосуванням музично-виконавського самоконтролю, можуть бути актуальними для вчителя музики-піаніста в його педагогічній творчій діяльності.

Аналіз останніх публікацій. В останніх дослідженнях проблема вдосконалення виконавської підготовки майбутніх вчителів музики висвітлена в різних аспектах у наукових дослідженнях таких авторів, як В.Крицький (виконавська інтерпретація); О.Щербініна (музично-стильові уявлення у виконавській підготовці); І.Мостова, Н.Васильєва, Г.Саїк, Н.Сегеда (формування педагогічно-виконавської майстерності); Н.Згурська, І.Могілей (формування музично-виконавської та емоційної культури); О.Горожанкіна, Н.Мозгальова (музичне мислення); Л.Гусейнова, А.Зайцева, А.Душний (самостійність і готовність майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності); П.Котова (психологічні основи виконавської діяльності).

На цей час є декілька праць з питань визначення поняття самоконтролю в професійній підготовці вчителів музики: «інтонаційний самоконтроль» (Л.Маркін) і «вокально-слуховий самоконтроль» (М.Павлова) а також самоконтроль в діяльності вчителя музики-диригента (Л.Уколова). З даною проблемою пов'язані і дослідження самоконтролю як компонента саморегуляції у музично-виконавській підготовці (В.Арюткін, Н.Щетинська). Цікавою є і робота В.Подуровського, в якій вчений звертає увагу на взаємопроникнення наук, а саме, вказує на психолого-педагогічні підходи у музично-виконавській діяльності майбутнього вчителя музики.

Як бачимо, музично-виконавський самоконтроль вчителя музики-піаніста на рівні наукового предмету не досліджувався, а тому вимагає подальшої розробленості і наукової концепції цього поняття. Взагалі, враховуючи можливості самоконтролю, його багатофункціональність, він цілком може стати фаховою компетентністю та якісною ознакою в освітньо-кваліфікаційній характеристиці викладача.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку сутності феномена самоконтролю в психолого-педагогічному аспекті та музично-виконавського самоконтролю як фахової якості вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. Термін «самоконтроль», маючи в своєму складі дві змістовні одиниці «само» та «контроль», з одного боку вказує на спрямованість дії на того, хто її здійснює, з іншого на контроль самої особистості за цими діями. На думку Е.Ільїна «самоть» є свідоме умисне планування людиною своїх дій у відповідності з власними бажаннями [4, с.42]. Дослідники формулюють визначення цього поняття включаючи декілька його характеристик, що дозволяє досить об'ємно підійти до розуміння його сутності та функціональних можливостей. Узагальнюючи існуючі точки зору «самоконтроль» можна

визначити як здібність усвідомлено контролювати свої дії, вчинки та стани відповідно з певними нормами і уявленнями (Ф.Бабічев, С.Головін, В.Мижеріна, М.Ярошевський). Засобами самоконтролю, як визначає Л.Божович, індивід свідомо коригує власну внутрішню і зовнішню діяльність.

Слід зазначити, що визначення поняття «самоконтроль» формулюється залежно від цілей, завдань та галузі його дослідження. Враховуючи музично-виконавську діяльність майбутнього вчителя музики можна сформулювати визначення поняття «музично-виконавський самоконтроль» як одного з різновидів професійного самоконтролю. У нашому розумінні – це свідомий, цілеспрямований процес концентрації музичного слуху, уваги, волі, регуляції рухового апарату на відповідність виконавського процесу з поставленими художніми завданнями інтерпретації музичного образу в художньо-педагогічному процесі [2, с.197]. Але як свідчить аналіз літератури з фортепіанної педагогіки на рівні наукового предмету в галузі методики музичного навчання цей вид самоконтролю не досліджувався.

Найбільш суттєві розробки розуміння сутності самоконтролю як наукової проблеми здійснюються в галузі психолого-педагогічної науки. У цієї площині знаходяться точки дотику, що встановлюють внутрішній взаємозв'язок між психологічним аналізом самоконтролю і формуванням його як необхідної здібності у навчанні. Звичайно розвиток і формування здатності самоконтролю у фаховому навчанні, зокрема, музичному виконавстві, є педагогічною проблемою. Але сама проблема здібностей, з точки зору внутрішніх можливостей особистості, є психологічною проблемою, оскільки здібності – категорія, що позначає індивідуальні властивості. Тож маючи ясне уявлення про сутність і структуру даної здібності можна розвинути необхідну здатність до навчання. Про важливість єдиного принципу психологічної та педагогічної підготовки майбутнього вчителя наголошує Л.Рувинський “...повинен реалізовуватися принцип психологізації педагогіки. Особливо це стосується таких питань педагогіки як співвідношення виховання і розвитку, процес засвоєння школярами знань і формування вмінь, самовиховання учнів, індивідуальний підхід” [6, с.12]. Тому цілком виправдане є застосування психологічної теорії не лише у навчально-пізнавальній сфері, а й у музично-виконавській діяльності як різновиду навчального процесу.

Незважаючи на види діяльності, вчені в своїх дослідженнях самоконтролю спираються на психофізіологічні підґрунття механізму цього феномена. Це стосується: регуляції поведінки (П.Анохін, І.Павлов, І.Сеченов); психомоторики та автоматизації дій (П.Анохін, М.Бернштейн, В.Бехтерев О.Гройсман, Е.Ільїн, А.Пуні, І.Сеченов, З.Ходжава); емоційних станів та їх регуляції (В.Аршавський, В.Афанасьєв, У.Джеймс, К.Ізард, Г.Сельє та інші). Так, наприклад, П.Анохін у межах розробленої функціональної системи досліджує питання пов'язані з саморегуляцією та самоконтролем як компонента самоврядування. Інший вчений М.Бернштейн, створивши свою психофізіологічну теорію довів, що будь-який рух не може виконуватися без участі психіки, і чим складніше рух, тим потрібнішою стає сенсорна корекція його виконання. При цьому рухи контролюються та коригуються, порівнюючись із запланованим кінцевим результатом. Рухові дії, досягнувши стадії навички, набувають певного ступеню автоматизації. На думку Е.Ільїна, автоматизація руху складається у можливості відключити динамічний контроль (переключення концентрованої уваги на ситуацію) і перейти на тонічний контроль (перцептивний контроль за дією, з мінімальною інтенсивністю уваги), та направляти цей контроль на зовнішню ситуацію [4]. У даному випадку свідомість вже не керує процесом, а тільки супроводжує його.

Безумовно, навички, що належать до прийомів виконання дій, мають відношення до певної діяльності. Так О.Гройсман говорить про необхідність врахування особливостей «психомоторики», процесу, до складу якого входять механічна, фізіологічна і психологічна характеристики, у навчанні навичкам виконавським професіям, коли вчителю потрібно оцінювати ступінь автоматизації рухових навичок, психологічного самопочуття, емоційного стану [3, с. 59]. У музиканта під час гри на інструменті відбувається синтез сенсомоторних навичок та процесів: інтелектуальних, емоційних і вольових; на відміну від цього, у навчально-пізнавальній діяльності поєднуються інтелектуальні процеси та сенсомоторні

навички, регулювання яких супроводжується у першому випадку музично-виконавським самоконтролем, у другому – самоконтролем.

Як відзначають вчені (Л.Андропова, М.Боришевський, П.Гальперін, О.Конопкін, В.Моросанова, Г.Нікіфоров, С.Рубінштейн), здійснення мети діяльності, як навчальної так і музично-виконавської, залежать від функціонування самоконтролю в процесах самоврядування та саморегуляції. В межах цих процесів дію самоконтролю вчені бачать у зіставленні (Л.Андропова М.Боришевський, О.Леонт'єв, В.Чебишева), самооцінці (Л.Ительсон, І.Зімня, Г.Нікіфоров, Д.Ельконін), самокорекції (Л.Божович, Л.Рувинський) та висловлюють його сутність як “здібність співвідносити власні дії та вчинки з вимогами певних норм, правил” [1, с.8]; як зіставлення своїх дій з уявними правильними діями та їх результатами, і на основі цього регулювати свою діяльність (В.Чебишева); як встановлення ступеня неузгодженості або відповідності між еталоном діяльності реально здійснюваними людиною вчинками та діями.(Л.Андропова). Тобто, людина, маючи певний еталон, за допомогою власного контролю здійснює зіставлення та оцінювання своїх дій, при цьому за умови адекватної самооцінки відбувається потрібна самокорекція (на основі уявлень П.Анохіна про афферентний синтез). На думку Ю.Цагареллі, афферентний синтез у діяльності музиканта-виконавця необхідний для того, щоб до початку виконання внести виправлення у виконавський процес. Про ефективність самокорекції свідчить підвищення якості виконання кожного наступного фрагмента музичного твору [7].

Відомо, що робота над фортепіанним твором – це поетапний процес: розбір тексту, робота по частинам, вибудовування цілісної концепції твору, який згідно до нашої фаховою спрямованості супроводжується попереднім, по ходу виконання роботи та заключним музично-виконавським самоконтролем. Ю.Цагареллі стверджує [7], що кожного з етапів роботи властива певна еталонна складова (зразок необхідного звучання). Так на етапі ознайомлення присутні антиципіруючі (попередні) уявлення слухомоторного характеру, під час фрагментальної роботи включається суцесивний (послідовний) музичний образ. Створення цілісної інтерпретації музичного твору пов'язано з уявою симультанного образу. На стадії концертного виступу, коли органічні рухи піаністичного апарату складають єдине ціле за змістом та емоційною стороною твору, самоконтроль має неусвідомлений характер. Це дозволяє грати з частково закритими очима, виражати емоційно, інтерпретувати та вдало виконувати твір у відповідності з задумом композитора та з власними інтерпретаційними знахідками та завданнями. Тому включення навмисного самоконтролю може нашкодити, тим самим зробивши замінки у роботі добре налагодженого механізму.

Н.Щетинська вважає, саморегуляцію музиканта необхідною внутрішньою умовою саморозвитку особистості та визначає її як “усвідомлену довільну активність суб'єкта музично-виконавської діяльності, спрямовану на адаптацію професійної діяльності, що реалізується через психічні властивості і особистісні якості музиканта, які виявляються в умінні контролювати свої емоції та професійну поведінку” [9, с.6].

Таким чином бачимо, музично-виконавський самоконтроль є невід'ємним компонентом процесу саморегуляції (зіставленні, самооцінці, самокорекції), але забезпечення функціонування самоконтролю в цьому процесі, враховуючи специфіку діяльності, залежить від залучення вольових якостей особистості, а саме, волі як компонента саморегуляції. У зв'язку з цим вчені Г.Нікіфоров, Т.Пашко наголошують, що існує процесуальний взаємозв'язок вольових якостей та самоконтролю: з одного боку, можливе використання вольового зусилля у запуску самоконтролю, з іншого боку, включення самоконтролю в перебіг вольового зусилля. Г.Ципін підкреслює, що “воля визначає і обумовлює не тільки регулярність творчої роботи, її обсяги й масштаби, але і якість цієї роботи, її змістовність та продуктивність” [8, с.37]. Взагалі діяльність педагога-музиканта вимагає володіння мистецтва емоційної саморегуляції, з метою досягнення адекватного творчого стану [8]. Отже, тільки цілісний процес забезпечує регуляцію музично-виконавської діяльності, усуває внутрішні труднощі, пов'язані з психологічними та особистісними можливостями, тим самим поєднуючи зовнішню та внутрішню прояву в самому виконавському процесі.

Висновки. Самоконтроль як психолого-педагогічна якість набуває актуальності в музично-виконавській діяльності майбутнього вчителя музики. Так, будучи професійною різновидністю самоконтролю, музично-виконавський як свідомий процес концентрації музичного слуху, уваги, волі, регуляції рухового апарату на відповідність до виконавського процесу, виступає компонентом саморегуляції. За допомогою еталонних складових, він дозволяє якісно здійснити усі етапи роботи над музичним твором, й надати можливість з кожним наступним разом поліпшувати рівень виконання. Отже, музично-виконавський процес, супроводжуваний музично-виконавським самоконтролем, поєднує особистісні та психологічні можливості, які сприяють розкриттю «самості» та власного «Я» у творчій діяльності майбутніх вчителів музики під час музично-педагогічного процесу.

Література

1. *Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів / М.Й.Боришевський. – К.: Радянська школа, 1980. – 143с.*
2. *Гринченко А.Н. Феномен самоконтроля в професійній діяльності майбутнього учителя музики-піаніста / А.Н.Гринченко // Науковий вісник ПНПУ ім.К.Д.Ушинського. – №1-2. – 2013. – с.192-198.*
3. *Гройсман А.Л. Основы психологии художественного творчества: Учебное пособие / А.Л.Гройсман. – М.: «Когито-Центр», 2003. – 137с.*
3. *Никифоров Г.С. Самоконтроль человека / Г.С.Никифоров. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 192с.*
4. *Ильин Е.П. Психология воли / Е.С.Ильин. – СПб.: «Питер» серия «Мастера психологи», 2000. – 288с.*
5. *Никифоров Г.С. Самоконтроль человека / Г.С.Никифоров. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 192с.*
6. *Рувинский Л.И. Психология самовоспитания / Л.И.Рувинский, А.Е. Соловьева – М.: Просвещение, 1982. – 143с.*
7. *Цагарелли Ю.А. Надёжность музыканта-исполнителя в концертном выступлении / Ю.А.Цагарелли // Музыкальная психология и психотерапия. Научно-метод. журнал №2(26). – М., 2011. – С. 73-98*
8. *Цыпин Г.М. Психология музыкальной деятельности. Учеб. Пособие / Г.М.Цыпин. – М.: Академия, 2003. – 368с.*
9. *Щетинская Н.Б. Развитие личностной саморегуляции музыканта-исполнителя в процессе профессиональной подготовки в вузе: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук спец. 13.00.08/ Н.Б.Щетинская. – Краснодар, 2005. – 20с.*

УДК 37016: 78

Грицюк О.А.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СМАКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Статтю присвячено розгляду проблеми розвитку музичного смаку молодших школярів як основного фактору формування художньої культури особистості. У статті музичний смак розглядається як система почуттєво-раціональних схильностей особистості, що спонукають її до активної мистецької діяльності, відповідної її ідеалу, обґрунтовані педагогічні умови організації розвитку музичного смаку. Визначені чинники, що впливають на формування музичного смаку молодших школярів. Розроблено структуру музичного смаку молодших школярів. Доведено, що рівень розвитку музичного смаку впливає на всебічний розвиток особистості.

Ключові слова: *структура музичного смаку, молодші школярі, розвиток особистості.*

Статья посвящена рассмотрению проблемы развития музыкального вкуса младших школьников как основного фактора формирования художественной культуры личности. В